

Сборник в чест на Йордан Захариев
София 1964

ПО ВЪПРОСА ЗА ПРОИЗХОДА НА ГАГАУЗИТЕ В БЪЛГАРИЯ

В. МАРИНОВ

За произхода на т. нар. гагаузи са писали редица наши и чужди учени, поради което се оформили голям брой различни мнения или хипотези. Нашите проучвания върху гагаузкото население в Североизточна България датират от 1928 г. и резултатите от тях са отразени в някои наши по-стари работи, а така също и в последния ни труд „Принес към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България“ (БАН, 1956).

Нашата цел в настоящата статия е да направим кратък критичен преглед на по-важните хипотези по въпроса за произхода на гагаузите и да изложим нашето съвпадение по тази проблема.

Досега създадените хипотези за произхода на гагаузите надхвърлят цифрата седемдесет.¹ Ние ще спрем обаче нашето внимание само на по-важните от тях.

С името гагаузи преди и след Освобождението са наричали част от населението на Варна, Каварна, Балчик, както и в селата на Варненско, Провадийско, Новопазарско, Шуменско. Пръснато тук-там, то се среща в Айтоско, Бургаско, Елховско, Карнобатско, Сливенско, Ямболско и пр. Гагаузкото население се отличава от българското само по това, че говори турски местен (делиормански) език, а във Варна и на гръцки. Гагаузите са източноправославни и спазват всички български християнски празници и обичаи.

Турският език на гагаузите е станал причина за появата на големия брой хипотези за техния произход. За броя на гагаузите преди Освобождението нямаше никакви данни. Знае се обаче, че такива е имало в Одринско, Зъхненско и в Мала Азия, а гагаузите в Бесарабия, които са се преселили заедно с бягащите от турците български семейства през периода от 1750 до 1869 г., наброяват в началото на нашия век около 70 000² души. Някои от тях са се прехвърлили и днес живеят в Ташкентската област на Узбекската ССР.³ Те, макар и да говорят на турски, наричат себе си булгар (българи). Нашата статистика започва да дава отделно броя на гагаузите след Освобождението: през 1905 г. — 10 175 души, а през 1926 г. — 4362 души. Намалението на техния брой не се дължи на асимилация, а на обстоятелството, че както преди, така и след Освобождението те са се чувствуvalи като българи и такива се писали по време на последните пребоявания на населението у нас. Сега се предполага, че броят им е към 2000 души.

През 1849 г. А. С. Скальковский в труда си „Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае“⁴ не споменава никъде името гагаузи, а говори, че българските колонии в Бесарабия представляват „уже почти совершенно еднородное целое“.

В трудозете си за „Българите в Еесарабия“ акад. Кьопен пише, че българите са преселени от околностите на Варна и Добруджа от 1821, 1837, 1844 и 1846 г. и че гагаузите са „болгарами“, говорещи по „турецки“.⁵ Мнението на Кьопен е било меродавно и за официалната руска статистика. Така например в „Списке населенных мест по сведениям 1859“, издание на Центральный статистический комитет на Министерството на вътрешните работи за Бесарабия в 1861 г.

¹ Г. Димитров, Гагаузи (потеклото им и произходение на думата), Изв. на Варн. археолог. д-во, II, 1909, стр. 15—32.

² В. А. Мошков, Гагаузы Вендерского уезда, 1903.

³ Р. Бигаев, П. А. Данилов, М. У. Умаров, О гагаузах Средней Азии, ИАНУ зб. ССР, 6, 1960, стр. 62; срв. критиката на В. Маринов, ИПр., 2, 1961, стр. 97.

⁴ Статистически данни за броя на гагаузите дава и И. И. Мещерюк в труда си Антикрепосническая борьба гагаузов и болгар в Бессарабии в 1812—1820 гг., Кишинев, 1957.

⁵ P. von Koeppen, Die Bulgaren in Bessarabien, Bulletin de la classe des sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie des Sciences de Saint Pet., t. XI, No 1314 (NNo 253, 254), 1851; Die Bulgarie in Bessarabien. Ein Bruchstück aus einer noch ungedruckten Reise, St. Peterburg, 1855 (Melanges Russes tirés du Bulletin historico-philol. de l'Académie des Sciences de St. P., 1851—1855, t. II, pp. 369—379).

гагаузите се смятат „как болгари, выходцы из Добруджи, говорещие между собою по турецки, а для письма употребляющие волошкие букви“¹.

До 1869 г. не е съществувал спор по въпроса за етническата принадлежност на гагаузите, а именно че те са чисти българи, ако и да говорят на турски.

През 1869 г. обаче излиза от печат обширен рапорт на В. И. Григорович², в който се съдържат множество неверни твърдения за българите в Бесарабия изобщо и по-специално за гагаузите. За самите гагаузи той споменава, че говорели турски и много малко разбирали български и че по произход те са „половци“ (кумани), преселени в България през XI и XII в. от Сирия, което се виждало от езика, нравите, обичаите, облеклото им, от народните им песни, които у гагаузите и сирийците били съвсем еднакви!

Неверните твърдения на Григорович предизвикват остра полемика, подробни данни за която ни дава И. В. Д. Шишманов³. Срещу неверните твърдения на Григорович за националността на гагаузите се изказва българският деятел в Бесарабия И. С. Иванов, който през 1858 г. е бил назначен от руското правителство за попечител (управител) на българските села, останали в Руска Бесарабия.⁴ Според И. С. Иванов гагаузите са българи, а не кумани или „половци“: „... так называемые гагаузы — чистые болгари, утратившие свой природный язык в позднейшее время...“. Той привежда и следните доказателства: „... Лудшим доказательством этого служит тождество их нравов, обычая, и всего домашнего быта с болгарами, что язык турецкий усвоен эти болгарами в позднейшее время, это видно еще на того, они говорят совершенно современным турецким языком. До кроме того гагаузы признают себя чистыми болгарами и помнят, что еще деды и отцы их говорили по болгарски.“⁵

К. Иречек⁶ по-сетне, въпреки че цитира мисли на И. С. Иванов от труда му, издаден през 1864 г.,⁷ възприема и допълва мнението на Григорович, че гагаузите са „половци“, преселени от Сирия в Добруджа. Благодарение на това, а и от писаното по-преди и по-късно тази „куманска“ хипотеза пусна доста дълбоки корени в нашата историческа и етнографска литература.^{8, 9, 10, 11}

К. Иречек в труда си „Княжество България“¹² още повече популяризира мнението си за куманския произход на гагаузите и че самото име напомняло домашното название, с което куманите сами се наричали — узи или огузи.

Олигайки се на авторитетното мнение на Иречек, тази хипотеза бе възприета от видните български учени Ив. Д. Шишманов (1 16),¹³ Б. Цонев,¹⁴ Ст. Младенов,¹⁵ А. Иширков¹⁶ и дори П. Мутафчиев.¹⁷ Същият по-късно се отказа от това мнение и подхвърли на задълбочена критика всички доводи на привържениците на куманска хипотеза за произхода на гагаузите и ги намери за неоснователни.¹⁸ А от лингвистичните изследвания на Мошков,¹⁹ на турколозите

¹ Доста подробна библиография върху преселения на българи в Бесарабия и Южна Русия имаме от д-р Дим. Крънджалов, Библиографски преглед върху преселванията на българи в Бесарабия и Южна Русия, ИБГ д-во, кн. IX, 1941, стр. 215—226.

² В. И. Григорович, Донесение об испытаниях в Тираспольском Уездном и о болгарских народных училишах в Бессарабии и пр. Циркуляр по управлению Одесским Учебным Округом, Одесса, 1869, юли, № 7, стр. 153—197 и 283.

³ И. В. Д. Шишманов, Студии из областта на Българското възраждане, Сб. БАН, кн. VI, 1916, стр. 197.

⁴ Так там, стр. 205—206; срв. И. Титоров, Българите в Бесарабия, 1905, стр. 212 и сл., и Д. Минев, Град Йяковец (миналото, сегашното състояние и дейци), Варна, 1944, стр. 334.

⁵ И. С. Иванов, Несколько слов о донесении г. профессора Григоровича о болгарских училишах. Новороссийский телеграф, 1870, № 30, 40 и 104; Сборник статей И. С. Иванова, О некоторых выдающихся событиях в современной жизни Болгар, Типолитография Ф. П. Коевского, 1896, стр. 49—59.

⁶ К. Йегек, Überreste der Petschenegen und Cumani, Sitzungsberichte d. Böhm. -- Gesellschaft d. Wiss., 1889, р. 19; срв. превода Няколко бележки върху остатъците от печенези, кумани, както и върху тъй наречените народи гагауз и сургучи в днешна България, ПСп., год. VII, кн. XXXII и XXXIII, Средец 1890, стр. 233.

⁷ И. С. Иванов, Записки Бессарабского областного статистического комитета, Кишинев, 1864, I, стр. 46.

⁸ Читалище, год. III, бр. 9, Цариград, 1873, стр. 774.

⁹ П. Р. Славейков, Сведения за Тракия и особено за Одринската епархия и Одрин, Напредък, бр. 19. Цариград, 1874, стр. 73.

¹⁰ К. Иречек, Няколко бележки върху остатъците от печенеги, кумани и пр., пос. съч., стр. 230.

¹¹ К. Иречек, Етнографските променения в България от основаването на Княжеството, СбНУ, кн. V. 1891, стр. 504.

¹² К. Иречек, Княжество България, ч. II, Пловдив, 1899, стр. 829.

¹³ И. В. Д. Шишманов. Диалектни студии..., пос. съч., стр. 207.

¹⁴ Б. Цонев, Диалектни студии. I. Поправки и допълнения към Милетичевата книга, СбНУ, кн. XX, 1904, стр. I, 90.

¹⁵ С. Т. Младенов, Печенези и узи-кумани, БИБ, год. IV, т. I, 1931, стр. 134.

¹⁶ А. Иширков, Историко-этнографски преглед на населението в царство България, ИНЕМ, X—XI, 1932, стр. 30.

¹⁷ П. Мутафчиев, Добруджа в миналото, Сборник Добруджа, 1947, стр. 83.

¹⁸ П. Мутафчиев, Мнимото преселение на селджукски турци в Добруджа през XIII в., Сборник Добруджа, 1947, стр. 208.

¹⁹ В. А. Мошков, Гагаузы Бендерского Уезда, Москва, 1900, стр. 13, Этн. обозрение, кн. 44; Турецкие племена на Балк. полуострове, Изв. РИОбщ., т. 10, 1904, Сп. 1905, стр. 407.

Д. Г. Гаджанов¹ и Т. Ковалски² се доказва, че има голяма разлика между езика на куманите и езика на гагаузите.

Наред с куманската хипотеза за произхода на гагаузите се създават и нови хипотези.

През 1896 г. К. и Х. Шкорпил лансираха твърде оригиналната хипотеза за прабългарския произход на гагаузите,³ която по-късно се опитаха да затвърдят.⁴ Според тях гаджалите (делиорманските турци) и гагаузите имат един и същ произход, т. е. те са преки потомци на Аспаруховите българи. За доказателство на това свое твърдение те използват главно легенди, събрани от местното население. Според тях турското население в Източния Балкан е остатък от славянското племе севери, което под силното влияние на съседните прабългари езиково се е потурчило, а по-сетне, в турско време, и помохамеданчило. Поради това гаджалите, а също така и гагаузите са от един и същ произход, различаващи се само по вяра, и че едните и другите са остатъци от прабългарите, дошли на Балканския полуостров в началото на втората половина на VII в.

Хипотезата на братя Шкорпилови бе приета с голям интерес и нейни последователи се оказаха Г. Занетов⁵ и Б. Цонев,⁶ но заедно с това в нея се усъмниха учени като Л. Милетич,⁷ Кр. Миятев,⁸ Н. Державин⁹ и др.

Руският изследовател В. А. Мошков,¹⁰ който е идвал в България и е престоял една седмица в с. Кестрич (Виница), Варненско, е създател на друга хипотеза, а именно че гагаузите са произлезли от „торки“ или „узи“, известни в руските летописи под името „черни клобуки“ или „каракалпаки“. Той е на мнение, че делиорманските гаджали, потомци на печенегите, частично съдържат в себе си следващата чергарска вълна — узо-торки, дошли от Централна Азия и увлечени от куманите, били преселени в Добруджа, където останали. Следователно днешните гагаузи в североизточните български земи, които след освобождението на България се оказват християни, но говорят турски, според Мошков са преки потомци на каракалпациите или черните клобуки.

Последователи на тази хипотеза са В. Манов¹¹ и Кр. Баев.¹² Нам ни се струва неубедително етнографското свързване на гагаузите и каракалпаките, неподкрепено от никакви исторически доказателства.

Българските историци Ив. К. Димитров¹³ и Г. Баласчев¹⁴ също така създадоха своя хипотеза, същността на която се състои в следното: В Добруджа е съществувала държавата на „огузите“, която е била образувана от преселените през XIII в. в Добруджа селджукски турци. Според споменатите автори гагаузите са преки потомци на тези селджукски турци или огузи. П. Мутафчиев се занима състайно с този въпрос¹⁵ и успя да докаже по убедителен начин, че през XIII в. не е имало никакво преселение на селджукски турци от Мала Азия в Добруджа, че никакви малоазиатски преселници не са обитавали Добруджа през XIII в. Следователно днешните гагаузи не могат да бъдат техни потомци.

Жертва на това лъжливо преселение на селджукски турци през XIII в. в Добруджа е и Е. М. Хоппе, който с редица свои статии е внесъл неволно сериозни заблуди относно произхода

¹ G. Gadzanol, Vorläufiger Bericht über eine im Auftrag der Balkan-Kommission der Kais. Akad. d. Wiss. in Wien durch Nordost-Bulgarien unternommene Reise zum Zwecke türkischen Dialektstudien, 1911, V. S. 13—14.

² T. Kowalski, Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du n. u. Krakovie, 1933, S. 27.

³ К. и Х. Шкорпил, Паметники на гр. Одесос—Варна, Год. отчет на ВМГ за 1897—1898, стр. 6.

⁴ К. Шкорпил, Материалы към въпроса за „съдбата на прабългарите и на северите“ и към въпроса за „произхода на днешните българи“, БизантиноСлавянка, V, Прага, 1933—1934, стр. 171. В. Зайчиковски греши, като пише, че К. Шкорпил смятал гагаузите за потурчени българи (Turcy-Gagauzowie, Р. А. Uniej, tom I (1949). № 6, 373, когато той ги смята преки потомци на прабългарите или на Аспаруховите българи).

⁵ Г. Занетов, Българското население в средните векове, Русе, 1902, стр. 7.

⁶ Б. Цонев, История на българския език, Унив. библиотека, кн. 8, 1919, стр. 65.

⁷ Л. Милетич, Карл Шкорпил, Материалы към въпроса за „съдбата на прабългарите и на северите“ и към въпроса за „произхода на днешните българи“, МПР, год. IX, кн. 3—4, 1935, стр. 185—194.

⁸ Кр. Миятев, К. и Х. Шкорпил, Материалы към въпроса за „съдбата на прабългарите и на северите“ и към въпроса за „произхода на днешните българи“, ИБАИ, т. VIII, 1934—1935, стр. 502—503.

⁹ Н. Державин, Лекции по българска история, Изд. на БРП, София, 1916, стр. 399.

¹⁰ В. А. Мошков, Гагаузы Бендерского Уезда, Этн. обозрение, кн. 41, 48, 49, 51, 55. 1900—1903; Наречия бессарабских Гагаузов, изд. В. Радловым, ч. X, Сп. б., 1904, 2 т.; Турецкий племен Балканском Полуострове, Сп. б., 1904, Изв. Русск. Геогр. Общ., т. XI, вып. 3.

¹¹ В. А. Манов, Потеклото на гагаузите, Варна, 1938, стр. 8.

¹² Кр. Баев, По въпроса за етногенезиса на гагаузите, Изв. Арх.д-во, Варна, IX, 1952, стр. 4.

¹³ Ив. К. Димитров, Преселение на селджукски турци в Добруджа около средата на XIII в., БАН, кн. X, 1915, стр. 29.

¹⁴ Г. Баласчев, Държавата на огузите в Добруджа на султан Изедин Гейкавус и пр., Военни известия, год. XXVI, 1917, бр. 33, 31, 35, 36; същата е отпечатана на гръцки през 1936 г.

¹⁵ П. Мутафчиев, Минимото преселение..., пос. съч., стр. 108, 232.

на гагаузите.¹ В същата заблуда е изпаднал и младият полски турколог Вл. Зайончковски,² но той правилно бележи, че гагаузките изречения са често дословен превод от един нетурски език, което се дължало на съприкосновението им с нетурски свят, т. е. с българите, че гагаузкият език не е самостоятелен език, а един от многото азиатско-турски диалекти.³

Полският турколог Т. Ковалски, който идва в Североизточна България и посети доста селища с турско и гагаузко население, изказа мнение, че гагаузите, т. е. турски говорещото християнско население в България, е образувано от три последователни народностни слоя: остатък от един северотюркски народ, вторият — от една силна южна група (става въпрос за селджукските турци, които въобще не са идвали в Добруджа) и най-сетне трети слой, образуван от турски колонисти или туркизириани българи през османската епоха.⁴ Ковалски, който има възможност да прави проучванията си по места, не можеше да отбегне и да не доволи факта, че действително в Североизточна България има езиково отурчени българи, каквито са гагаузите. Слабото място в хипотезата на Ковалски е твърдението му, че той е станал жертва на лъжливи потоци на един северотюркски народ, което също не може да се приеме. П. Мутафчиев пише за тази хипотеза следното: „...въпреки непълнотата ѝ все пак е най-доброто от всичко дадено в тая област.“⁵ Той направи опит да я уточни, но с това създаде своя нова хипотеза,⁶ според която гагаузите са произлезли от „амалгамата на северотюркски елементи — узи, печенези и кумани“, т. е. че те били „етнически субстрат, съставен от северотюркски отломъци, всред които през османската епоха е било претопено многобройно местно българско население“, че дори броят на асимилираните всред гагаузите българско население е бил много по-голям, отколкото всред турците в Делиормана,^{6, 7} и прибавя, че пълното туркизиране на Делиормана е било задълбочено от мохамеданизацията.

Това твърдение на Мутафчиев налага да се спрем и направим опит да осветлим въпроса за т. нар. „отломъци“, или остатъци, на тюркски елементи от узи, печенези и кумани в североизточните български земи, т. е. да осветлим въпроса за етническия състав на населението в епохата преди османското завладяване на България.

По исторически път и въз основа на исторически изводи е установено, че през течение на век и половина (1030—1186) североизточните български земи, областта Паристрион (Подунавие), са били изложени на нападенията на „дивите тюркски племена — печенези, узи и кумани“⁸. „Тия хищници се явили тук на грамадни тълпи, понякога от по няколко стотин хиляди души.“

„През втората половина на XI в. те владели двата бряга на голямата река (става въпрос за р. Дунав — бел. В. М.) в продължение на 40 години и поради това търговските пътища тук запустяват, търговията замира.“⁹

През 1048 г. 20 000 печенеги минали Дунава и били заселени с разрешение на византийския император в Северна Добруджа. Две години по-късно те влезли във вражда с отвъддунавските печенеги, които влезли и оплячкосали България. Те обаче заболели масово от дизентерия и източени, лесно били пленени. Тогава печенегите били прехвърлени и настанени в средните земи на полуострова. Но те успели отново да си възвърнат свободата и се върнали в областта „100 хълма“ — околностите на с. Девня (Диакене у византийския летописец Кедрин).¹⁰ Тук те останали 30 години пълни господари (1060—1090). Но след битката през 1088 г. с византийците начело с император Алекси Комнин „печенегите — се вдигат от Добруджа и целият им народ — с жени и деца, натоварени на големите им степни коли, се изсипват в Тракия, която подлагат на безпощадно разорение“.¹¹ Тук благодарение на помощта на един отряд кумани, който дошъл в помощ на византийците през 1091 г., печенегите били смазани и те „покриват с труповете си бойното

¹ E. M. Hoppe, Die türkischen Gagauzen-Chrysten, Orients christianus, B. 41, Wiesbaden, 1957, S. 125. Das alttürkische Gagauzenvolk, Der Orient. N. 6, Potsdam, 1934; J Gagauzi Popolarione Turco-Christianiana della Bulgaria, Oriente Moderno, 14. Roma, 1934; The Turkish Christians Gagauz, The Moslem Word, No 3, New York, 1934.

² W. I. Zajaczkowski, Turc-Gagauzowie, monografia historyczno-etnograficzno-jezykowa, Odbicie ze Sprawozdan Polskiej Akademii Umiejętnosci, T. L (1949), nr. 6, str. 373.

³ Цит. съч., стр. 374. Дължим да отбележим, че е пресилено желанието на някои туркологии като Н. А. Баскаков (Труды Института языкоznания, I, 1952, стр. 30 и сл.) и други да обявят гагаузкия език за самостоятелен. Макар и да не се спирате подробно на този въпрос, ние твърдим, че гагаузкият език е един турски диалект. Но трябва да се признае, че все още няма една подробна съвременна студия върху езика на гагаузите, което е пречка за окончателното разрешаване на този въпрос.

⁴ T. Kowalski, Les Turcs et la langue de la Bulgarie du nord-est, Krakowie, 1933, p. 27.

⁵ П. Мутафчиев, пос. съч., стр. 214.

⁶ Цит. съч., стр. 229, 231.

⁷ Цит. съч., стр. 232.

⁸ П. Мутафчиев, Добруджа в миналото, Сб. Добруджа, стр. 60.

⁹ Цит. съч., стр. 70.

¹⁰ Цит. съч., стр. 32; за историята на с. Девня виж В. Маринов, Минълото на с. Девня, Провадийско, с оглед на „арнаутите“ в Североизточна България, Сб. акад. Ст. Романски, БАН, 1960, 591—617.

¹¹ П. Мутафчиев, пос. съч., стр. 34.

поле. Остатъците им пленени били заселени в Мъгленско, Южна Македония.¹ „Тъй Добруджа била очистена от тия хищници, след някогашните авари може би най-дивите от всички, които са налитали върху нейните земи.“²

При тези категорични данни, че печенегите, които така лошо са се отнасяли спрямо местното население, са били напълно „очистени“ от земите на североизточните български земи, става ясно, че точно така е и станало, защото това компрометирано население не би могло и да остане да живее сред жестоко пострадалото местно старо българско население. Нека да припомним каква участ сполетя, макар и по-късно, силно компрометираните черкези, които напуснаха до един българските земи още с появата на руските освободителни войски на българска територия.

Твърдението на някои автори, че точно в Делиормана останали групи от печенеги и че техни потомци били днешните делиормански турци, е една хипотеза, която почива само на предположението, че е имало остатъци от печенеги, но затова не се посочват абсолютно никакви исторически доказателства.

Така например П. Мутафчиев, след като привежда данни от византийските хронисти за битката при Левунион (април 1091) на Долна Марица, където печенегите били разбити и смазани от византийците, а остатъците им поселени в Югозападна Македония, областта Мъглен,³ заключава: „Може при все това да се допусне, че някои от тях са останали в североизточната дунавска област.“⁴ Добре би било да се допусне, но още по-добре би било това да се докаже. С такива доказателства историците не разполагат. Но дори да се допусне, че е имало такива остатъци, особено в североизточните български земи, сам Мутафчиев признава, че „те скоро се претоплявали и изчезвали сред старото туземно население“. Така, въпреки че няма доказателства за сигурни „отломъци“, останки от печенеги в североизточните български земи, то и да е имало, ако не са били избити от местното население, пострадало от тях, то те са били погълнати и асимилирани от последните, но да се допуска, че те не само са останали, но са и асимилирали местно старо българско население, е наистина абсурдно.

И К. Иречек, който посвети специално изследване върху остатъците от печенеги, кумани и върху т. нар. народи гагаузи и сургучи,⁵ писа, че „... възможно е обаче, че някои колонии са останали. Подир свършване на последната война от император Алексей I през 1091 г. пленените печенези били преселени в планинската местност Могле в Македония на северозапад от Тесалия и при това ги разпръснали по цялото царство като наемници и военни колонисти.“⁶ Както виждаме, и К. Иречек предполага, че е „възможно“ да са останали тук-там разпръснати по цялото царство печенежки групи, които са били постепенно напълно претопени.^{7,8}

Така че смело можем да твърдим, че не са били заварени от османските турци никакви печенежки етнични групи. Остатъци от такива тюркски печенежки групи досега не са доказани нито по археологически, нито по лингвистичен или етнографски път; нямаме запазени никакви легенди за остатъци от печенеги, нито фолклорни или други материали. Също няма данни и от топонимиията.

След очистването на североизточните български земи от печенегите мирът в тези земи на Византийската империя не е бил напълно възстановен, тъй като през есента на 1064 г., когато дукс на Дръстър е бил Василий Апокап, на брега на Дунава се появили узите.⁹ Те били „друг див турански народ, от който Византия би могла да се освободи само срещу тежки материални жертви“. Според византийските хронисти тяхният брой достигал до 60 000 (цифрата 600 000 се смята преувеличена и подправена от 60 000 на 600 000).¹⁰

Историческите извори говорят, че с помощта на българи и печенеги византийското правителство е сполучило да се освободи от узите, тия нови пришълци, но самите печенеги останали

¹ Цит съч., стр. 34.

² П. Мутафчиев, Добруджа в миналото, стр. 34.

³ П. Мутафчиев, Мнимото преселение..., стр. 199–200; срв. Ив. Дуйчев, Проучвания върху българското средновековие, Сб. БАН, кн. XII, 21, 1949 — Печенезите в Мъгленско, стр. 40.

⁴ Цит. съч., стр. 201.

⁵ К. Иречек, Няколко бележки върху остатъците на печенези, кумани. . . , стр. 213.

⁶ К. Иречек, Так там, стр. 213.

⁷ Д. Ангелов, История на България, София, 1954, стр. 158, пише, че печенегите: „Попаднали всред по-нататък в своето икономическо и културно развитие българско население, те започнали постепенно да се смесват и асимилират“ (разр. моя — В. М.).

⁸ Д. Ангелов, История на Византия, ч. I, Унив. библ., София, 1950, стр. 433, пише: „След битката при Левунион (1091) една голяма част от печенезите били разбити, а друга част били разселени в Мъгленско. Тук те се смесили с местното население и бързо били претопени (разр. моя — В. М.). Същият на стр. 449 прибавя: „След тази голяма битка... печенезите изчезнали от историческата сцена и техните останки на Балкански полуостров постепенно се слели с местното българско и гръцко население“ (разр. моя — В. М.).

⁹ Attal., 83; Cedr. II, 654; Zonaras III, 678; Scylitzes II, 654; Zonaras, 678.

¹⁰ П. Мутафчиев, Мнимото преселение. . . , стр. 334, и Добруджа в миналото. . . , стр. 68.

в продължение на по-дълго време пълни господари, както видяхме, между Дунав и Балкана, докато и те били очистени оттам.¹

И така, докато за отломъци от печенежки групи има вероятност да са останали в североизточните български земи, то за узи не може и да се говори, тъй като те са били прогонени от самите печенеги като помощници на византийците.² Но и тук да предположим, както правят наши историци, че са останали отломъци от узите, те са били погълнати и асимилирани всред местното население. Но това предположение не се подкрепя от никакви приемливи доказателства за останали и заварени от османските турци етнични групи от узи. Единственото доказателство на поддържниците на хипотезата, че гагаузите били потомци на узите или огузите, се взема съвпадението на опашката на името гагаузи, именно узи, с името на отломъците от узи. Но и досега никой от опитите на лингвистите, които са се занимавали с този въпрос, не е увенчан с успех откъде идва пък прибавката към узи — гага. Само въз основа на това съвпадение на името гагаузи с узи бе създадена и хипотезата, че гагаузите са преки потомци на узите!

От историческите извори е известно, че след 1233 г., когато русите и кумански князе били разгромени от татарите, куманският народ се разпиял в съседните страни. Според Мутафчиев: „Част от куманите намерили убежище и в приятелска България. Тук техните първенци заели място в редовете на българското болярство и благодарение на личните си качества скоро почнали да играят решаваща роля в българския държавен живот.“ Куманите, твърди Мутафчиев, през течение на по-голямата част от XII в. са били „истински бич за всички севернобългарски земи“.³

Голямата роля на куманите в историята на Втората българска държава е известна. Първоначално те са живеели в днешно Влашко, отвъд Дунав, в Бесарабия и Южна Русия. В българо-византийските борби те участвуват на страната на българите като верни съюзници, а и в самите български войски имало голям брой кумански наемници.⁴ След битката при Калка в Южна Русия през 1223 г. руси и кумани били разбити от татарите и куманите, както споменахме, се пръснали. От куманско потекло е била не само династията на търновските Тертеровци, но и въднските Шишмановци.⁵ Знае се, че Балик, по произход куманин, е князувал в североизточните български земи през 1366 г.⁶

През втората половина на XI в. Добруджа се превръща в област, чието население според изрични тогавашни известия представлява пъстра смесица от „варвари“. През XII в. обаче... „българският елемент е вземал връх над чужденците и ги подчинявал на асимилационното си влияние. Тия, последните, усвоявали неговия бит, заживявали с неговото съзнание и традиции, а наред с това и с копнежите му.“⁷ Този процес бил завършен към края на XII в. и в резултат на него голям брой от куманите е бил побългарен, но са били обхванати „изобщо горните слоеве на ткашните кумани...“, а шо се отнасяло до „простата маса“ от кумани, разпръснати из добруджанските полета, „гдето може би (разр. моя — В. М.) се наслоили над остатъците на някогашните узи и печенези, те са останали по-малко засегнати от въздействието на ткашните българи, от които освен християнството заели и някои битови черти“⁸ и „по нататъшната им асимилация била спряна от събитията, настъпили с турското завоевание. Техните потомци са навярно днешните гагаузи“⁹.

Ние виждаме, че Мутафчиев сам изостави това първоначално свое предположение, че гагаузите са преки потомци на куманите, като застана на гледището, че те са потомци на „субстрата“ от печенеги, узи и кумани. Но за отломъци от такъв субстрат по добруджанските полета няма засега никакви доказателства.¹⁰ Напротив, в договора на Иванко с генуезците от 1387 г. изрично се споменават само българи и малко гърци по крайбрежието като поданици на добруджанския княз.

¹ П. Мутафчиев, Съдбините на средновековния Дръстър, Сб. Добруджа, 1947, стр. 334, и Минното преселение..., стр. 199.

² Д. Ангелов, История на България, София, 1951, стр. 158, пише: „Спокойствието било нарушено от нахлуването на сръдното на печенезите племе узи. През 1061 г. под напора на куманите те минали Тракия и стигнали до Гърция. Последвали нови страшни опустошения, които засегнали българските земи между Дунава и Стара планина Накрай, поразени от болести и продължителни битки, узите били принудени да се оттеглят и да отстъпят на север от Дунава, а само малки техни части останали в Балкански полуостров, които скоро се претопили (разр. моя — В. М.) всред славянското население.“

³ П. Мутафчиев, Добруджа в миналото, стр. 39, 73, 74.

⁴ Цит. съч., стр. 73.

⁵ Цит. съч., стр. 39.

⁶ Цит. съч., стр. 40.

⁷ Цит. съч., стр. 70.

⁸ Цит. съч., стр. 74.

⁹ Цит. съч., стр. 74.

¹⁰ Цит. съч., стр. 74.

¹¹ П. Мутафчиев, Минното преселение..., стр. 225.

И така в навечерието на турското нашествие наистина североизточните земи на България се оказват населени предимно от българи славяни, погълнали и напълно асимилирали всички чужди тюркски отломъци, ако е имало разбира се, такива. Не е приемливо мнението, че такива отломъци били заварени от османците, и то някои от тия отломъци успели вече да упражнят влияние върху българите и езиково да ги потурчат, а, от друга страна, пък същите тия тюркски отломъци възприели от българите християнството, нравите, обичаите, песенното творчество и дори българското национално съзнание.

Едно е обаче факт, че в края на XIV и началото на XV в. главно в Делиормана (Лудогорието) се настанили турски сектанти религиозни проповедници — дервиши или алиани, — преселници от областта Хоросан, днешен Северозападен Иран. Това е установено по исторически и етнографски път^{1,2,3} спомените за преселването на отделни единици алиански проповедници, мъже бегълци⁴ от Мала Азия и днес са запазени, а в Лудогорието (Делиормана) са установени голям брой алиански (къзълбашки) сеекти,⁵ завербувани от проповедниците между насила потурченото старо местно българско население и придошлиите турски османски елементи след турското завоевание на североизточните български земи. Потомците на тези турски преселници от Иран (Персия) днес образуват отделни махали и самостоятелни села в Лудогорието (Делиорман) и до 9. IX. 1944 г. между тях и правоверните турци мюсюлмани (насила потурчени българи и преселници османски турци) поради религиозна омраза не сключваха бракове помежду си. Поради тази причина алианите (къзълбашите) дружаха повече с българите, отколкото със своите едноверци — правоверните мюсюлмани, последователи на Мохамед.^{6,7} Разбира се, алианите (къзълбашите) говорят на турски диалект, който не се отличава много от диалекта на преселниците османски турци. Досега историците и турколозите не са обръщали внимание на преселниците алиани или къзълбashi от Иран в пределите на Лудогорието и не са проучвали тяхното влияние за оформяване на турските диалекти в североизточните български земи.^{8,9,10,11,12}

От социал-икономическия и етнографския преглед на населението от XIV до XIX в., изложен в труда ни „Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България“ се установи, че независимо от настаниването на турци алиани, на преселнически османски елементи и заселването на отделни групи еничари и турци юруци и въпреки опитите за насилиствено потурчване на старото българско население в североизточните земи на България през XIV—XVI в. там е преобладавало българско християнско население. През споменатия период няма абсолютно никакви следи от севернотюркски „отломъци“ или техен субстрат.

Благодарение на прилагането на най-различни средства и опити за системна асимилация от страна на турската феодална върхушка през XVI—XIX в. българският елемент започва постепенно да отстъпва място на турския, който в някои области, като Делиорман, Герлово, Тузлук, става преобладаващ; българският елемент особено много намалява през XVII и XVIII в.,¹³ когато се извършват големи погроми и масови насилиствени потурчвания в споменатите области. От тях след руско-турските войни (XVIII и XIX в.) поради страх от крайни жестокости българското и гагаузко население се изселва и бяга във Влашко, Бесарабия и Южна Русия.

Името гагаузи не е познато и не фигурира в историческите документи между XIV и XVII в. Според К. Иречек името гагаузи се появява едва през XVIII в.¹⁴ Тази констатация на К. Иречек е съществена и важна, когато става въпрос за произхода на гагаузите в България.

Още преди освобождението на България на мястото на изселващите се българи вън от България (на север от Дунава) започват да прииждат колонисти българи балканджии. Много от тях по единично или групово се заселват както в „чисто турски“ села, така и в села, където

¹ Цит. съч., стр. 180.

² В. Маринов, Герлово, стр. 29—30.

³ В. Маринов, Делиорман, стр. 79—80.

⁴ Бегълците алиански проповедници намирали трудно места за заселване в Лудогорието, по долината на р. Арда—Източните Родопи и в Македония.

⁵ В. Маринов, З. Димитров и Ив. Коев, Принос към изучаването на бита и културата на турското население в Североизточна България, стр. 102—115; тук се дават подробни данни за заселването на алианите (къзълбашите) в България.

⁶ Д. Г. Гаджанов, Герлово, Сб. Милетич, 1912, стр. 104—118.

⁷ Д. Г. Гаджанов, Мюсюлмански православни и мюхамедани сектанти в Македония, МПр., I, 4, 1925, стр. 59—61.

⁸ А. Явашев, Текето Демир баба, Разград, 1934, стр. 12.

⁹ F. W. Hasbuck, Note of Haidar, Khodja Achmet, Karadja Achmet, Annual of the British School at Athen XX, 1913—14, p. 120.

¹⁰ G. Jacob, Die Bektaschijje in ihrem Verhältnis zu verwandten Erscheinungen, Abhandl. d. Bayer. Akad. I. Kl. 1909, p. 7.

¹¹ F. Babinger, Der Islam in Kleinasien, Zeitschr. d. morgenl. Ges., 76, 1922, p. 133.

¹² F. Babinger, Das Bektaschijje Kloster Demir Baba. Rumelische Streichen, Berlin, 1938, S. 62.

¹³ В. Маринов, Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите . . . , стр. 24 и сл.

¹⁴ К. Иречек, Княжество България, т. II, стр. 829, и Няколко бележки върху печенеги, кумани . . . , стр. 236.

има българи, които говорят само турски. Тези особени за тях българи били наречени от балканджите подигравателно с името гагаузи.

Следователно името гагаузи (гагауз) има по-нов произход. В изворите, в които се говори за кумани, печенеги и узи, абсолютно никъде не се среща името гагаузи. К. Иречек¹ пише, че „... В румънско гагаузин е псуния (*tout ce qu'il y a de plus bête*)“.

С произхода на името гагаузи (гагаузин, гагауз) се занимал Г. Димитров², който привежда над 19 различни мнения по този въпрос. По същия въпрос се е изказал и Ст. Младенов.³ Смятаме за съвършено излишно да повтаряме писаното по този въпрос, още повече че

Според нас прозвището гагаузи е подобно на много прозвища у нас, като шопи, хърци, мърваци, капанци и пр., които нямат нищо общо с произхода на населението. Това са наименования — прякори на отделни групи хора, отличаващи се с някои особености в своя бит и култура от заобикалящото ги население.

Не само името гагаузи е от по-нов произход (XVIII в.), но и турският език на гагаузите е усвоен от по-ново време. Бесарабският българин Н. С. Иванов твърди, че дедите и бащите на гагаузите, живеещи в Бесарабия, не знаели турски и че този език те научили по-късно. Иов Титоров⁴ пише, че гагаузите в Бесарабия принадлежат към българите, че те сами се броят за българи и че много от народните им обичаи са български. Преди него Г. Занетов⁵ пише, че „българе“, ако и да не знае български; „българе“ ги наричали и околните власи и руси. Според Г. Занетов от населението, което там говори турски, „преди 60—70 години, ако не повече от половината, то близо половината, е говорило български“. Това можело да се проследи както по семейни възпоминания и традиции, така и по фамилни имена. Така щото населението, което говори турски, е погълнало ново чисто българско население. Това население, което се смятало за българско, обяснявало, че е усвоило турски език преди 100—200 години по принуждение от турците и е изоставило своя, родния си български език.⁶ В бесарабските български колонии Татар-Копчак Табак, Курчин, Далукъй, Чадър-Лунга, Хайдар, Темай, Боурчи, Казякли, Башалма, Конгас, Чок Мейдан, Бешгъоз, Комрат, Джалтай, Авдорма, Кириет-Лунга и Дезгиндже, пише Занетов, живее население, което себе си нарича „българе“, но приказва турски.⁷ Г. Занетов записал в с. Конгас, Бесарабия, 23 български народни песни.

Н. С. Державин в големия си труд за „Болгарские колонии в России“⁸ никъде не прави разлика между българи и гагаузи, а в статията му „О наименовании и этнической принадлежности гагаузов“⁹ явно проличава, че той е привърженик на мнението, че гагаузите са българи, които под турския гнет са били принудени да усвоят турски език и последният извества в продължение само на няколко поколения родния български език. Ст. Романски през 1915 г. писа, че в Бесарабия живеят близо „70 000 гагаузи, които минават под името „българи“, като населят 39 села в Фендерския и Измаилския уезд“¹⁰. Л. Милетич през 1902 г. попадна на села в Североизточна България с гагаузко население и той ги нарече с името „български гагаузи“, а тия покрай Варненското крайбрежие — „хасъл гагаузи“ и му разказали как българските гагаузи пеели български народни песни и как по обичаи и обреди те по нищо не се отличавали от местните стари българи; освен това и роднинските им названия били български — майка, леля, кака, — а така също и собствените им имена и презимената били български,¹¹ а българи от с. Войвода, Новопазарско, го уверявали, като Калчо Тончоолу (92 г.), че ако и да говорели турски, считали себе си за българи.¹² Туркологът Д. Г. Гаджанов, който посетил гагаузкото с. Дормуш (сега Лозево), Коларовградско, съобщава, че там е имало 70—80 къщи, жителите на които били българи, обаче говорели турски и затова околното население ги наричало „български гагаузи“.¹³ За същото село В. Маринов пише, че българи преселници от Преславско в с. Дормуш, които не знаели нито дума турска, в Дормуш станали „гагаузи“.¹⁴ Те обясняваха, че са научили турски,

¹ Цит. съч., стр. 829.

² Г. Димитров, Гагаузи, потекло и произходните на думата, Изв. на Варненското археологическо дружество, II, 1904, стр. 15—20.

³ Ст. Младенов, Печенези и узи-кумани в българската история, БИБ, год. IV, т. I, 1931, стр. 134.

⁴ Иов Титоров, Българите в Бесарабия, София, 1901, стр. 272—289.

⁵ Г. Занетов, Българските колонии в Русия, ПСп., год. VIII, кн. XXXVII и XXXVIII, 1891, стр. 177—193, и кн. XXXIX, 1892, стр. 377—385.

⁶ Цит. съч., стр. 371.

⁷ Цит. съч., стр. 121 и сл.

⁸ Н. С. Державин, Болгарские колонии в России, СбНУ, кн. 29, 1914.

⁹ Н. С. Державин, О наименовании и этнической принадлежности гагаузов, Сб. Этн., № 1, 1937, стр. 83.

¹⁰ Ст. Романски, Народописна карта на нова Румън ка Добруджа, Сп. БАН, кн. XI—7, 1915, стр. 53.

¹¹ Л. Милетич, Най-нови изследвания по етнографията на гагаузите, стр. 258.

¹² Л. Милетич, Старото българско население в Североизточна България, София, 1902, стр. 16.

¹³ Д. Г. Гаджанов, Герлово — кратки етнографски бележки, Сб. проф. Л. Милетич, 1912, стр. 104—118.

¹⁴ В. Маринов, Плисковско (Абобоско) поле, 1943, стр. 76, 130 и сл.

зашото турските пандури ги биeli, не им давали никак да говорят български: „. . . защото не говорим български, затова ни нарекоха гагаузи“, обясняват стари люде от същото село. Турците заварили в това село чисти българи, които говорели само български, но турските пандури започнали да им махат калпаците, насила карали българките да носят шалвари, не им давали да говорят български. „Дядо ми Тони е от Преслав, от Свещаровите, той не знаеше турски, също и майка ми не знаеше турски, а пък баща ми Стоян Тонев си говореше и го наричаха гагаузин, защото говореше турски“ — разказват местни люде.¹ В с. Имрихор (Коларовградско) е имало 4—5 семейства, които говорели турски и ги наричали гагаузи, а те са били стари (ерлии) българи.² Българите в българската махала в Нови пазар са живели съвършено отделно свой живот като компактна маса. Много от тях, за да не дразнят турците, са говорели на турски подобно на българите от с. Ройвода, Новопазарско. Поради това, че говорели турски, били наричани с името гагаузи.³ Стари родове от с. Ройвода са Янчоолу, Коруникола, Радеви, Коджакостови, Гайдарджи Петърчови, Узундобреви, Тоневи, Ангелори, Чакържелеви, Чакъкчимаринови, Чаневи, Кървълчеви, Чакърматюви, Коджавасилеви, Макови, Дочови, Диманови, Пигалиите и други, говорели турски и били известни под името гагаузи.⁴ В с. Караманите (Караманлии), Провадийско, гагаузите са дошли от с. Кюлевча, заселено с най-стари българи.^{5,6} Село Брестак (Караагач), Провадийско, е гагаузко наполовина. Гагаузите са стари българи, свикнали да говорят турски, обаче помнят, че техните деди са говорили на чист български език.⁷ Тук още преди Освобождението се заселили българи от Търнско и с. Жеравна, Котленско, които също станали гагаузи.⁸ В с. Добротич, Провадийско, българите говорят турски и са известни под името гагаузи. На въпроса, защо говорят турски, те отговарят, че турците не им давали да говорят български, „иначе ни биеха и обвиняваха, че сме комити“⁹. В с. Есенница, Провадийско, Димо Стоянов, Дянчо Стоянов, Иван Петков, раждани в с. Добротич, Провадийско, чисти българи, също са известни под името гагаузи.¹⁰ Основателите на с. Кестрич, Варненско, прочуто като гагаузско село, са били чисти българи, ратаи при чифлика на Кара Али Яха ефени, като Коджагеорги, Сидер Анев, Димитър Георгиев Каракасакалия, Чорбаджиолу, Никола Късоолу, Тодор Перченлията и други, които тук при чифлика заучили турски и после били наречени с името гагаузи. По-късно придошли и тук се заселили българи от най-различни краища на страната — от търновските села, от Ниш, от Одринско, от с. Еркеч, с. Емине, от Тесалия, с. Мецево, с. Жеравна, Котленско, от Елена, от Гоцеделчевско, от Карлово, от Ямболско, от Сливенско, от Благоевград, Старозагорско, Дряновско, Габровско, Търновско — с. Арбанаси — и други, които също добили името гагаузи,¹¹ защото започнали да говорят турски.¹² К. Шкорпил още през 1907 г. писа: „От тези сведения излиза наяве, че поменатото село Кестрич не е гагаузко (разр. моя — В. М.), както се е мислено досега, но че то е заселено с потурчени българи (само езиково — В. М.), събрани от разни краища на целокупна България.“¹³ Също се отнася и до известното като гагаузко с. Българево, Балчишко,¹⁴ за гагаузите в Каварна, Балчик и пр. и пр. Л. Милетич обяснява това явление така: „Гринудени да се сношават с турците и да им служат, старовремските българи . . . отдавна са усвоили, тъй да се каже, втори матерен език, употребяван често и в смесен разговор от домашната челяд и от двата пола.“¹⁵ Примери на езикова асимилация имаме и в Мала Азия, където българите са изоставили езика си, но запазили християнската вяра и българското съзнание. Много хора не могат да си обяснят защо гагаузите не са запазили езика си. Този въпрос се обяснява само с обстоятелството, че в Североизточна България (Варненско, Провадийско, в Балчик, Каварна и пр.) е била силна гръцката пропаганда, поповете в черквите са били гърци първоначално и е било силно развито християнското религиозно чувство. Тук срещу българите турците си служели и с жестокости, дори им рязали езиците.¹⁶ Усвояването на турски език от българите по места е било една от формите на борбата на българския народ срещу опитите на турските управници напълно да потурчат българското население и да посегнат на неговата вяра, както е станало с българите мюсюлмани, които, загубвайки вярата си, почти за-

¹ Цит. съч., стр. 131.

² Цит. съч., стр. 140—142.

³ Цит. съч., стр. 162.

⁴ Цит. съч., стр. 170.

⁵ В. Маринов, Делиорман, стр. 171.

⁶ В. Маринов, Плисковско поле, стр. 171.

⁷ Делиорман, стр. 172; Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите, стр. 48, 51.

⁸ Принос към изучаването на . . . турците и гагаузите, стр. 48, 51.

⁹ В. Маринов, Делиорман, стр. 176.

¹⁰ Цит. съч., стр. 177.

¹¹ В. Маринов, Принос . . . , стр. 47, 50, 52.

¹² К. Шкорпил, Населението на Кестрич, Варненско, съобщава Г. Антонов, I год. отчет на Варн. археолог. д-во за 1906—1907 г., стр. 36—38.

¹³ В. Маринов, Принос . . . , стр. 50, 56.

¹⁴ Л. Милетич, Старото българско население . . . , стр. 126.

¹⁵ В. Маринов, Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите . . . , стр. 36.

губват и националното си самосъзнание, макар че говорят на чист български език. Под влияние на мохамеданската религия след Освобождението те се изселват в Турция, докато българите гагаузи преди Освобождението бягат от турските притеснения и жестокости заедно с българските семейства отвъд Дунава във Рлашко и Бесарабия, защото се чувствували тогава, а пък и сега се чувствуваат като българи. Те не обичат да ги наричат с името гагаузи, което смятат за подигравателно, а сами се наричат най-стари българи. От изследванията на Г. Д. Чакир,¹ гагаузин от Бесарабия, се установява, че големият род Чакир е от български произход. Според същия автор по силата на турски ферман българите е трябвало да усвоят турски, а да запазят вярата си, но това станало причина да се появят безредици в страната. За усмиряване на бунтовниците били приложени и телесни наказания, при което турците викали „гаган уз олсун“, т. е. „не си повдигай носа“.² Според Чакир от „гагануз“ произлязло и името „гагауз“ (гагаузи), в смисъл на непокорни хора. И. И. Мещерюк³ пише, че разполага с данни, които говорят, че „основную часть гагаузов отурчеными болгарами“.

От антропологическите изследвания на гагаузи от Е. Питард⁴, В. Д. Дяченко⁵ се установява, че „антропологический тип гагаузов близок к таковому болгар. . .“.

Изследванията и в областта на материална култура на гагаузите, на формите и оръдията на труда в селското стопанство, животновъдството, домашните занятия и занаяти, формите и уредбата на жилището, стопанските сгради, храцата, облеклото пр. и пр., които ние сме извършили,⁶ доказват по безспорен начин, че те са еднакви с тия на старото българско население. Наименованията на старинните местности в землищата на гагаузки селища също показват, че населението в тези селища е било българско.⁷

В заключение ще кажем, че буржоазните учени създадоха редица неверни в основата си хипотези за произхода на гагаузите, които постепенно бяха отречени. От нашите изследвания върху етногенезиса на гагаузите, използвайки исторически, лингвистични, фолклорни, етнографски, топонимни, антропологични и други данни, се доказва по безспорен начин, че местни стари българи, основатели на гагаузки селища обикновено при турски чифлици в резултат на дълъг исторически процес през епохата на турския феодализъм, са езиково отурчени, като са запазили вярата си. Българите гагаузи, които говорят турски, са запазили всички свои нрави, обичаи, песенно народно творчество и българско самосъзнание. Езиковото отурчване и насилиственото помохамеданчване при българите мохамедани са две форми за пълна асимилация и потурчване на българския народ от жестоките турски асимилатори.

Името гагаузи не е етническо и няма нищо общо с племето узи или огузи. То е осмыслено народностно име прякор, подобно на имената прякори като хърци, капанци, токани, мърваци, шопи и пр.

Българите гагаузи по естествен път след Освобождението се сливат със своите родни братя, поради което техният брой е силно намалял. Отделянето и причисляването им към групата на чуждите етнически елементи в България е погрешно и неправилно.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ГАГАУЗОВ В БОЛГАРИИ

В. МАРИНОВ

(Резюме)

Автор поставил себе целью дать в сбитой форме критическое обозрение самых главных гипотез о происхождении гагаузов и обосновать свое мнение по этому вопросу, к которому он пришел в результате своих многолетних историко-этнографических и селитебно-географических исследований Северо-восточной Болгарии, а именно, что гагаузы -- болгары, которые были вынуждены отступить от своего родного языка и заговорить на турецком наречии.

¹ Биографический очерк рода и фамилии Чакир, Кишинев, 1899, стр. 6.

² Цит. съч., стр. 61.

³ И. И. Мещерюк, Агрокрепостническая борьба гагаузов и болгар Бессарабии в 1812—1820 гг., Кишинев, 1957, стр. 112; от същия автор, Первое массовое переселение болгар и гагаузов в Бессарабии в начале XIX века, Изв. Молдавского филиала АН СССР, № 3—4 (II—12), 1959, стр. 72—74.

⁴ E. Pittard, Les peuples des Balkans. Recherches antropologiques dans la Péninsule des Balkans spécialement dans la Dobrudja, S. 407—408.

⁵ В. Д. Дяченко, Антропологическое исследование гагаузов Молдавской ССР, Краткие сообщения Инст. Этнографии АН СССР, XV, 1952, стр. 86—89.

⁶ В. Маринов, Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България, БАН, 1956, стр. 62—320.

⁷ Цит. съч., стр. 59—61.

Он отмечает, что до 1869 г. не было споров по вопросу о происхождении гагаузов, считающих себя болгарами, а затем рассматривает различные гипотезы, поддерживаемые болгарскими и зарубежными учеными.

В конце своей статьи автор доказывает, на основании антропологических, исторических, лингвистических, фольклорных и этнографических данных, что гагаузы являются старым болгарским населением, слившимся со всеми инородческими остатками северотюркских элементов и подавшимся языковой ассимиляции в условиях жестокого политического и экономического гнета турецких поработителей в течение пяти векового владычества, что являлось этапом к его полной ассимиляции. Этому процессу был положен конец борьбой болгарского народа за обождение и, наконец, освобождением Болгарии от турецкого ига.

Автор отмечает, что слово „гагауз“ или „гагаузин“ не этническое название, а вымышленное — кличка, данная говорящим по-турецки болгарам.

UBER DIE FRAGE DES URSPRUNGES DES GAGAUZEN IN BULGARIEN

W. MARINOV

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Arbeit hat sich der Verfasser zum Ziel gesetzt, eine zusammengefaßte kritische Übersicht der wichtigsten Hypothesen über den Ursprung der Gagauzen zu geben und seine Auffassung über diese Frage, auf Grund seiner längjährigen geschichtsgeographischen und siedlungs-geographischen Untersuchungen in Nord Ostbulgarien, zu begründen, und zwar, daß die Gagauzen Bulgaren sind, die gezwungen wurden, ihre Muttersprache aufzugeben und einen türkischen Dialekt anzunehmen.

Der Verfasser teilt mit, daß bis 1869 der Ursprung der Gagauzen, die sich als Bulgaren ansahen, überhaupt nicht bestritten wurde. Weiter berührt er die verschiedenen von bulgarischen und ausländischen Wissenschaftlern aufgestellten Hypothesen über den Ursprung der Gagauzen.

Am Ende weist der Verfasser auf Grund anthropologischen, historischen, linguistischen, folkloristischen und ethnographischen Materials nach, daß die Gagauzen eine alte bulgarische Bevölkerung sind, die alle fremden Reste nordtürkischer Elemente assimiliert hatte und die sich unter dem grausamen wirtschaftlichen und politischen Regime des türkischen Unterdrückers und der systematischen 500-jährigen türkischen Assimilierung im Prozeß der sprachlichen Einschmelzung — eine Stufe zur vollständigen Assimilierung — befand. Dieser Vorgang wurde durch die Freiheitskämpfe des bulgarischen Volkes und durch die Befreiung Bulgariens aus dem türkischen Joch unterbrochen.

Am Ende der Arbeit hebt der Verfasser hervor, daß der Name „Gagauzen“ kein ethnischer, sondern ein erfundener Name ist, ein Spitzname für diejenigen Bulgaren, die sich der türkischen Sprache bedienen.